

TRABZON'DA OSMANLI ESERLERİ

Zafer ŞEN*

A-CAMİLER, MEDRESELER, TÜRBELER:

1—GÜLBAHAR HATUN (HATUNIYE) CAMİSİ:

Kendi adı ile anılan mahallede Atapark ın güneyinde yer alan bu cami Yavuz Sultan Selim zamanında annesi Gülbahar Hatun adına 1514 yılında yapılmıştır. Ataparkı ile Zağnos Paşa burcunun güneyindedir. Camiyi Medrese , imaret, Mektep, Darül Kura ve Türbe ile bir Külliye oluşturmaktaydı. Zamanla diğerleri yıkılarak sadece doğusundaki Türbe ayakta kalmıştır.

Cami kare harim üzerinde tek kubbe ,yanlarda camiye dahil olmuş bulunan birer kubbeli tabhane, beş kubbeli son cemaat yeri ile kuzey-batı köşesindeki minareden oluşmaktadır. Kesme taşlardan yapılan camiye kuzey cephesindeki ana giriş kapısından girilmektedir. ayrıca yanlardaki zaviyelerde düz altlıklı sivri sağır kemerli birer kapı açılmaktadır.

Son cemaat yeri altı mermer sütun üzerine beş kubbeli olup orta kubbe köşelikleri mukarnaslıdır. Başlıklar baklavalıdır. Son cemaat duvarına harimden iki alt ve bir üst pencere açılmaktadır. Cümle kapısı sivri kemerli bir niş içinde basık kemerlidir. Bu kapının üzerinde 1883-1884 yıllarında yapılan onarıma dair bir ayet kitabe yer almaktadır. Bugün son cemaat yeri üç taraftan bir saçakla çevrilidir.

Harimi örten kubbe köşeliklidir. Dışardan on iki kenarlı bir kasağa oturur. Rumi taçlı bir mihrap ve mermerden sade bir minberi vardır. Camiinin minaresi, bir kenarı ile yan duvara yapışık sekiz kenarlı bir kaide sade papuç, iki sıra siyah ve bir sıra beyaz taşlarla örülen gövdeye sahiptir. Minarenin şerefesi üç sıra ve iri bademli ve sarkmalıdır, korkuluk ise altı köşe kabartmalıdır.

Trabzon un en güzel eserlerinden olan Gülbahar Hatun Camisinin önünde mermer bir çeşme, kubbeli türbede ise II. Bayezid in eşi, Yavuz Sultan Selim in annesi Gülbahar Hatun un sandukası bulunmaktadır.

2-GÜLBAHAR HATUN TÜRBESİ:

Ataparkın güneyinde Gülbahar Hatun camiinin doğusunda yer alan bu türbe Yavuz Sultan Selim tarafından annesi Gülbahar Hatun (Ayşe Hatun) için 1505 yılında yaptırılmıştır.

Sekizgen bir plan üzerine , düzgün kesme taşlarla örülen türbe , sivri kubbeye örtülüdür. Türbenin örtüsü iki kademeli olup sekizgen bir kasağa oturmaktadır. Kubbe kurşunla kaplıdır.

Türbenin kapısı kuzey cephesinde olup diğer cephelerde üzerinde yalancı sivri kemerler bulunan birer pencere yer alır.Ayrıca saçak altlarında bazı cephelerde şemse ve dikdörtgen şekillerinde geometrik motiflerle bezeli kabartma süslemeler bulunmaktadır.

Türbenin kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerinde 145x70 cm boyutlarında alt ortası kapı kemeriyle şekillenen güzel bir sülüsle mermer üzerine yazılı kitabesi yer almaktadır.Kitabe üç beyitten oluşan manzum Farsça bir kıtadır.

3-ÇARŞI CAMİ:

Camii Trabzon un Çarşı mahallesinde yer almaktadır.1839 yılında Hazinedarzade Osman Paşa tarafından yaptırılmıştır.Bu bilgi caminin kuzey cephesindeki kitabesinde yazılıdır.

Trabzon un en büyük camilerinden olan bu eser dikdörtgen bir plan üzerine barok-ampir tarzında taştan yapılmıştır.Camiin ortasında büyük ana kubbe ,altı yuvarlak kalın sütun üzerindeki yuvarlak kemerlere oturtulmuştur.

Caminin kuzey cephesindeki ana giriş kapısı dışında doğu ve batı cephelerinde de birer giriş kapısı yer almaktadır.Caminin kuzey bölümünde duvara gömülü salgi sollu merdivenlerle mahfiline çıkılmaktadır.Minber ve mihrabı mermerden olup barok(ampir) süslemelidir.Caminin minaresi tek şerefeli olup batı köşesindedir.Camiin kuzey cephesinde yer alan çeşme sonradan yıktırılmıştır.

Çarşı camiinin kuzey cephe giriş kapısı üzerindeki 1839 tarihinde Hazinedarzade Osman Paşa tarafından yaptırıldığına dair nazmını şair Bayburtlu Zihni nin yazdığı dokuz beyitlik kıtadan oluşan yapılaş kitabesi yer almaktadır.

4-İSKENDER PAŞA CAMİİ:

Şehrin kuzeydoğusunda anıt ile liman arasında belediye binasının doğusunda yer alan bu camii ,kitabesine göre 1529 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında İskender Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Ters (T) plana sahip cami sekizgen bir kasmağa oturan büyük bir kubbe ,cepheden beş bölümlü bir son cemaat yeri ,bundan sonra gelen geçiş mekanı ve bu kısmın üzerindeki ortada tek ve iki yanında yarım kubbeleri ile dikkati çeker.Kubbeler ve son cemaat yeri kiremitle kaplanmıştır.Minaresi batı tarafında olup bir sıra tuğla ve bir sırada yeşil ve sarımsı beyaz taşlarla örülüdür.Şerefeye üç sıra süslü silmelerle geçilir.

Camiin ilk yapılaş kitabesi ana giriş kapısı üzerinde yüksekçe bir konumdadır.

Değişik tarihlerde onarım geçirmiş olup bu onarımlara dair ayet kitabeler caminin geçiş mekanına girilen kapı ,mihrap üzeri ve caminin bahçe kapısı üzerinde yer almaktadır.

Kitabede adı geçen hattat Trabzonlu Mahmut Esat efendi(1856-1914)

olup camideki duvarları süsleyen yazılar kendine aittir.Caminin doğusunda Trabzon un en güzel çeşmelerinden olan İskender Paşa çeşmesi bulunmaktadır.İskender Paşa nın mezarı caminin batısında bulunan hazirede yer almaktadır.İskender Paşa Trabzon valisiydi ve 1533

yılında vefat etmiştir.

5-ERDOĞDU CAMİİ:

Erdoğdu mahallesinde yer alan bu cami Evliya Çelebi ye göre 1577 yılında padişahın emriyle Erdoğdu Bey tarafından yaptırılmıştır.Dikdörtgen bir plan üzerine taştan yapılan bu cami bir harim ve son cemaat yerinden oluşmaktadır.Halen orijinal yapısından mihrap ve bazı pencereleri kalmıştır.Yapı kubbesiz olup dört omuz bir örtüye sahiptir.Caminin minaresi daha sonra yapılmıştır.Eser birçok onarımlar geçirmiştir.

6-MUSA PAŞA CAMİİ:

Ortahisar mahallesi Musa Paşa sokak ta yer alan camii tek üniteli camilerin tipik bir örneği olarak görülmektedir.Son cemaat yeri üç bölümlü bir örtü ,Harim kısmı tek bir kubbeyle örtülüdür.İç mekanın aydınlatılması son cemaat yeri ve doğu cephesinden sağlanmıştır.

Cami giriş kapısı üzerinde 61,5x36cm boyutlarında mermer üzerine sülüsle yazılı kitabesinden anlaşıldığı üzere 1668 yılında Musa Paşa tarafından yaptırılmıştır.

6-HAMZA PAŞA CAMİİ:

İmaret mahallesinde Küçük imaret mezarlığı nın batısında yer alan camii mezarlık içinde açık türbesi bulunan Hazma Bey tarafından yaptırılmıştır.Ancak hangi tarihte yaptırıldığına dair elde bir belge bulunmamaktadır.Camide yapılış kitabesi yoktur,fakat Hazma Bey mezar kitabesi ne göre 1735 yılında vefat ettiğine göre bu tarihten önce yapıldığı anlaşılmaktadır bu da Osmanlı dönemine tekamül etmektedir.

Dikdörtgen bir plan üzerine taştan iki kat olarak yapılan camiin üstü ahşap tavanla örtülüdür.Çatısı kiremitle kaplıdır.Minaresi camiin güney-batı köşesinde olup yarısı cami içine gömülü olup kısa ve tek şerefelidir.Şerefe altında süslemeler vardır.

7-HACI YAHYA CAMİİ:

Mumhane önünde Vakıf Hanı (Gön Hanı) nın güney cephesi ni oluşturan bu camii,giriş kapısının üzerindeki kitabeye göre 1781-1782 yılında nakibul eşraf kaim-makamı Seyyid Hacı Abdullah b.Hacı Yahya tarafından yaptırılmıştır.

Küçük dikdörtgen bir yapı üzerine sekizgen bir kubbe ile örtülü olan camiye güney cephesinden üzeri kapalı bir merdivenle çıkılmaktadır.Kubbesi girişten desteklenen yan duvarlara oturmuştur.Mihrabı ve Minber i sadedir.Camiin giriş kapısında solunda kesme taşlarla örülü bir kemerden oluşan cepheye sahip şadırvan bulunmaktadır.kitabe doğu köşesindeki kemerli giriş kapısının üzerinde yer alır.

8-PAZARKAPI CAMİİ:

Pazarkapı mahallesinde yer alan bu cami 1563 tarihinde Kasım Çelebi tarafından yaptırılmış ,ancak daha sonra yanması üzere kitabesinden anlaşıldığı üzere 1793 yılında Abdullah Ağa tarafından ihya edilmiştir.1853 yılında belediye reisi Ali Rıza efendinin yardımıyla onarılmış bu arada kitabesine göre 1852-53 yılında minaresi yapılmış ,daha sonra 1906 yılında da ayrı bir onarım geçirmiş,1988 yılında yıktırılarak yeni bir camii yapılmıştır.

Caminin orijinal kapı kanatları yeni caminin deposunda saklanmaktadır.

9-HIZIR BEY CAMİİ:

Hızır Bey mahallesinde yer alan cami 1798 tarihinde yapılmış,avlü kapısının solundaki abdestlik duvarının kitabesine göre 1837 takiben 1859ve 1903 yıllarında onarım görmüştür.Cami halen büyük bir tadilat geçirdiğinden kitabenin yer aldığı duvar yıkılmıştır.

Cami kareye yakın bir dikdörtgen planı üzerinde yontma taşlarla bir harim ve son cemaat yerinden oluşmaktadır.Caminin üzerini örten kubbe yan duvarlarla içteki iki ayağa oturmaktadır.Kubbe dıştan sağır kemerli bir kasağa oturmaktadır.

Caminin girişi batı cephesindeki kapıdandır.Mihrabın yanlarında başlıklı birer sütun ve bitki motifleri vardır.Caminin minaresi tek şerefeli olup kuzey batı köşesinde dir.

10-HACI KASIM CAMİİ:

Hacı Kasım tarafından yaptırılan 1531 yılında hizmet vermiş olan ahşap bir mescit iken sonradan yanması üzerine Hazinedarzade Osman Paşa tarafından 11 haziran 1821 de yeniden yaptırılmıştır.

Düzgün yontma taşlarla kare bir plan üzerine bir harim ve tek kubbeden oluşan caminin güney cephesinde mihrabın sağ ve solunda olmak üzere altta iki ve üstte iki küçük ,doğu ve batı cephelerinde altta üçer büyük üstte ise üçer küçük ,kuzey cephesinde ise iki büyük pencereyle aydınlatma sağlanmıştır.caminin minaresi cami duvarına bitişik taştan ve tek şerefelidir.camiin yapılış tarihi mihrap üzerindeki sülüsle yazılı tek satırlık ayetin sonunda yer almaktadır.

11-SEMERCİLER CAMİİ(EBUBEKİR CAMİİ):

Çarşı mahallesinde yer alan bu camii 1821 yılında inşa edilmiştir. Kare bir plan üzerine üç bölümlü bir son cemaat yeri ve harim bölümünden oluşmaktadır. Dört duvar üzerine kubbe ile örtülü olarak yapılmış iken onarımı yapıldığında ahşap tavanla kaplanmıştır. Caminin kuzey ve batı cephelerinde iki giriş kapısı bulunmaktadır. Sade ve taş mihraba sahip caminin minberi ahşap olup geometrik geçmelerden oluşan süslemeleri vardır. Caminin minaresi güneydoğu köşesinde yer alır.

12-SARACZADE MEDRESESİ:

Orta Hisar mahallesinde Fatih Camiinin kuzeyinde yer alan bu eser ,duvarındaki kitabesinden de anlaşılacağı üzere 1866 yılında Sultan Abdülaziz in saltanatı zamanında kendisinin ve halkın yardımları ile vakıf işlerine bakan Pir Nazifi nin önderliğinde Saraczade nin yaptırdığı medresenin yanması üzerine yaptırılmıştır.

Medresenin iç avlusuna güney cephesindeki cümle kapısından girilmektedir. cümle kapısı üzerine kelime-i tevhit yazılıdır. Medresenin sekiz odası bulunmaktaydı. Medrese odaları avlunun kuzeyinde bulunmaktadır. Medresenin batısında yer alan mescidin mihrap minberi barok özelliklere sahiptir. Güney cephesindeki cümle kapısından girişte avlunun sağındaki duvarda yedi beyitlik manzum kitabesi yer almaktadır.

13-TAVANLI(NEMLİOĞLU)CAMİİ:

Gazi Paşa mahallesinde ,yer alan bu cami giriş kapısının üzerindeki tek satır sülüsle mermer üzerine ayet kitabesinden anlaşıldığına göre 1874 yılında yapılmış 1890 yılında onarılmıştır. Caminin kimin tarafından yaptırıldığı belli değildir. Tavanlı camiinin batı ve güney cephelerinde etrafı duvarla çevrili büyük bir hazire yer almaktadır. Caminin taşan mihrabı, ortada göbekli ahşap tavanı vardır.

14-KONAK CAMİİ:

Cumhuriyet mahallesi ,Uzun Sokak ta yer alan caminin hangi tarihte yapıldığı kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. ancak mimari yönden 17.yy da yapıldığı anlaşılmaktadır. Halen camiin kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeden 1883-1884 yılında onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Camii aydınlatması üç büyük pencereyle sağlanmıştır. Minaresi tek şerefelidir. Mihrap ve giriş kapısı barok kıvrık dallarla süslenmiştir.

15-AHİ EVREN DEDE CAMİİ:

Boztepe mahallesinde yer alan cami 1890 yılında yapılmıştır. Cami ve bitişindeki türbenin aynı zamanda yapıldığı anlaşılmaktadır. Kare bir plan üzerine tek kubbeden ve kuzeybatı cephesindeki giriş koridorundan ibaret olan caminin güney ,doğu ve batı cephelerinde ikişer penceresi vardır. Minaresi caminin kuzeybatı köşesinde olup cami

duvarları yüksekliğinde kürsü üzerine yaklaşık üç metrelik bir gövde üzerine tek şerefeden oluşmaktadır.

Minber,mihrap ve mahfili sonradan yapılmıştır.

16-AHİ EVREN DEDE TÜRBESİ:

Trabzon un Boztepe mahallesinde aynı adla anılan camiin kuzey-doğu cephesinde bitişik olan bu türbe Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evran ın adıyla anılmaktadır.Kare bir plan üzerine tek kubbe ile örtülü olan türbe doğu ve batı cephelerinde birer,kuzey cephesinde ise iki penceresi bulunmaktadır.giriş kuzeydedir.

Türbede dört mezar bulunmaktadır.Bunlardan batı bölümündeki büyük sandukalı mezarın Ahi Evren e ait olduğu belirtilmektedir.Türbenin doğu bölümünde üç mezar yan yana yer almaktadır.Bunlardan ortadakinin başucunda yeni harflerle bu mezarın 1883 te ölen Hacı Hakkı Baba ya ait olduğu yazılıdır.Diğer iki mezarın kime ait olduğu bilinmemektedir.Türbenin bahçe kapısında 1890 tarihi yer almaktadır.

17-HOCA HALİL(KALKANOĞLU) CAMİİ:

Pazarkapı mahallesinde yer alan cami esasında Kanuni Sultan Süleyman ın hocası Hoca Halil Efendi ye izafeten yapılmış ancak daha sonra yıkılmış,1896 yılında bugünkü cami yapılmıştır.Fakat minaresi orjinaldir.Camiin ikinci defa yapılmasında ön ayak olması ve caminin hatibi bulunması sebebiyle Hatipzade Hoca Emin Efendi adına izafeten cami "Hatip Cami" daha sonra camide 42 yıl imamlık yapan Kalkanoglu Hafız Ahmet Efendi adına izafeten Kalkanoglu adıyla da anılmıştır.Caminin güneybatı köşesinde yer alan orijinal minaresi tek şerefelidir.

Caminin ne ilk yapılışı nede sonradan yapılışı ile ilgili olarak cami üzerinde herhangi bir belge bulunmamaktadır.Camiin 1842 tarihli vakıf defterinin 94.sayfasında vakıf kaydı vardır.

18-TABAKHANE CAMİİ:

Trabzon Tabakhane köprüsünün doğusunda yer alan bu cami1650 yılında Hacı Mustafa tarafından yapılmıştır.Caminin kitabesi 82,5x52cm boyutlarında taş üzerine sülüsle yazılmıştır.Cami 1979 yılında yıkılarak yerine yeniden cami yapılmıştır.Caminin minaresi orjinalitesini korumaktadır.

19-HATUNCUK CAMİİ(OSMAN BABA TEKKESİ):

Gülbahar Hatun mahallesinde Emir Mehmet türbesinin yanında yer alan bu eser ilk olarak 1523 yılında yapılmış bir tekke iken 1923 yılında camiye çevrildi.Caminin ortadaki bölümü,kirpi saçak orjinaldir.güney bölümü ile minare sonradan yapılmıştır.Eser bugünkü haliyle XIX.yüzyıl mimarisi görünümündedir.

20-HASAN AGA CAMİİ:

Trabzon Mumhane önünde Sakız meydanında yer alan camii 1548 yılında Semerkandlı Hacı Hasan Ağa tarafından yaptırılmıştır.Düzgün yontma taşlarla yamuk biçimde bir ana mekan üzerinde iki katlı olarak yapılan camiye güneydoğu köşesinden merdivenle çıkılmaktadır.Caminin tavanı ahşap olup üzeri kiremit kaplı çatı ile örtülüdür.

21-EMİR MEHMET TÜRBESİ:

Gülbahar Hatun mahallesi ,Kavak Meydanı nda yer alan türbe kitabesine göre 1523 yılında yapılmıştır.kitabe dört satırdır.İki satırı Arapça iki satırı Farsça dır.Türbe sekizgen bir planda kesme taşlarla yapılmıştır.kubbesi kurşunla kaplıdır.türbede medfun Emir Mehmet in kim olduğu ve hayatı hakkında elimizde herhangi bir vesika yoktur,Türbedeki ikinci mezarın Hatuncuk tekkesi şeyhlerinden Osman Baba ya ait olduğu bilinmektedir.

22-HAMZA PAŞA TÜRBESİ:

Gülbahar Hatun mahallesinde Hazma Paşa Camii doğusunda küçük İmaret Mezarlığının ortasında yer alan bu açık türbenin kitabesi bulunmamıştır.türbede üç mezar bulunmaktadır,mezar kitabelerine göre diğer kişilerin vefat tarihleri 18.yy a aittir.Türbede kuzey taraftaki mezar Hazma Bey e,ortadaki mezar Hüseyin Bey e,güney taraftaki mezar ise bir kadına aittir.(Hüseyin bey Hazma Bey in babasıdır.)

23-ŞİRİN HATUN MESCİDİ:

Orta Hisar mahallesi Şirin Hatun Sokak ta yer alan bu eserin hangi tarihte yaptırıldığı hakkında kesin bir belge bulunmamaktadır.Mescidin kitabesinde yoktur.Ancak İçkale(Yukarı Hisar) camiindeki kitabede Sultan Bayezid oğlu Sultan Abdullah in annesi Şirin Hatun un 1470 yılında adı geçen caminin yapıldığı anlaşılmakta,bu mescidinde aynı tarihte yapıldığı akla gelmektedir.Mescidin mihrabında Cin suresi,18.ayet yazılıdır.

B—FETİHTEN SONRA KİLİSEDEN ÇEVİRİLEN ESERLER:

1-FATİH (ORTAHİSAR CAMİİ):

Orta Hisar mahallesinde yer alan bu eser ilk olarak pontus kralı ünvanını taşıyan Flavius Julius Konstantin tarafından yaptırılmıştır.Aleksios tarafından tamir ettirilmiş ve 1461 Trabzon un fethiyle birlikte Fatih Sultan Mehmet zamanında 1469 yılında Trabzon

valisi Sofu Ali Bey tarafından son cemaat yeri,minare,mihrap ve minber eklenerek camiye çevrilmiştir.Bu husus binanın kuzeydoğusundaki 873(1469) tarihli Arapça yazıtında da belirtilmiştir.Eser günümüze kadar pek çok onarım ve tadilatın geçirilmiştir.

Caminin kubbesi on iki kenarlı olup,dört fil ayağı üzerine oturmaktadır.Pencereler camiye çevrildikten sonra açılmıştır.İç duvarlarındaki freskler camiye çevrildikten sonra sıva ile kapatılmıştır.Beyaz ve kırmızı taşlardan yapılan mihrap ile ahşap minber Türk sanatkarlarının güzel bir işçilik örneğini gösterir.Mihrabın doğu cephesinde ustanın adı ve tarihi vardır;Ömer 1215(1800).Caminin girişi sonradan açılan kuzey cephesi kapısından olup bu kapının üzerinde çeşitli renklerle Esmâül-Hüsna duvar boyunca yer almaktadır.Ayrıca Ayetel-kürsi ile sonunda "Tarih-i feth-i Trabzon ,sene ,867" kaydı vardır.Caminin kuzeyine tek şerefeli zarif bir minare eklenmiştir.

Cami hakkında çeşitli seyyah ve tarihçiler ve aydınlar gözlem ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır.Bunlardan" Menazıru-avalim" adlı eserin sahibi Trabzonlu tarih ve coğrafya bilgini Mehmet Aşık,Seyahatnamesiyle ünlü seyyah Evliya Çelebi,1817-1819 yıllarında Trabzon a uğrayan P.Minas Bijişkyan ,ve Trabzonlu tarihçi Şakir Şevket anılmaya değerdir.Ayrıca Fatih camiine bitişik olarak Fatih tarafından bir medrese yaptırılmış olup bu medrese bugün ayakta değildir.

2-AYASOFYA CAMİİ:

Halen Ayasofya müzesi olarak kullanılan bu eser şehrin kuzeybatısında sahil yolu üzerinde Ayasofya Mahallesiindedir.Trabzon daki Komnenos devleti krallarından I.Manuel zamanında 1250-1260 yıllarında kilise olarak yapılmış olup Trabzon daki Bizans devri eserlerinin en önemlilerindedir.

Ayasofya Kilisesi Trabzon un Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında fethinden sonra 1573 yılında camiye çevrilmiştir.Eser 1864 yılında Bursalı Rıza Efendi nin teşvikiyle onarılmıştır.I.Dünya savaşı yıllarında depo ve askeri hastane olarak kullanılmış,1958-1962 yılları arasında Edinburg Üniversitesi ile Vakıflar Genel Müdürlüğünün işbirliği ile restore edilerek 1964 yılında Trabzon Müzesi olarak hizmete açılmıştır.

Kilisenin kuzeyinde bugün hala temelleri görülen sütunlu ve üç apsisli bir şapel vardırki Ayasofyadan daha eskidir.Ayasofyanın bahçesinde binadan ayrı olarak 1427 yılında bir çan kulesi yapılmıştır.Eser doğu-batı yönünde "Yunan Haçı Planı" üzerine yapılmıştır.Kilise on iki köşeli bir kasağa sahip ana kubbe ve etrafında farklı yükseltiler verilen tonozlarla örtülmüştür.kilise taş işçiliği ve freskler yönünden zengindir.Kilisedeki resimlerin konuları genellikle Tevrat ve İncil den alınmıştır.Güney yüzü imparator ve azizlere ait resimlerle Havva nın yaradılışı ve Hz.Adem e yasak meyveyi veriş ,ikisinin cennetten kovulmaları resimlerle ve motiflerle süslenmiştir.Diğer duvarların iç yüzünde ise Hz.İsa nın hayatı ve mucizeleri ile ilgili freskler yer almıştır.Ayrıca kuş figürleri ,hayali yaratıklar ,geometrik ve bitki motifleri de duvarlara işlenenler arasındadır.Yer kısmı ise geometrik motifler ve mermerle kaplıdır.Üzerinde kartal amblemi ile Meryem ve İsa nın hayatını anlatan resimlerle süslü mihrabı üç köşelidir.Kuzey cephesindeki geometrik kompozisyonlu madalyonlar Selçuklu Taş işçiliğinin güzel örneklerini sergilemektedir.

3-KUDRETTİN CAMİİ:

Esentepe mahallesinde kendi adıyla anılan sokakta yer alan bu cami ilk olarak XIV.yüzyılda St.Philippe adında kilise olarak yapılmıştır,1461 yılında Katedral olmuş,Osmanlıların Trabzon u fethiyle de 1665 camiye çevrilmiştir

Kilise camiye çevrildikten sonra güney kesimine dikdörtgen bir mekan eklenmiştir,ayrıca ana mekanda iki kemer arası mihrap yapılmış,batıdaki kismada minber yerleştirilmiştir.Ayrıca tek şerefeli bir minarede eklenmiştir.

4-YENİ CUMA CAMİİ:

Yeni Cuma Mahallesinde yer alan bu eser XIII.yüzyıl başında I.Aleksios tarafından St.Eugenios a ithafen kilise olarak yapılmış,Fatih Sultan Mehmet in Trabzon u fethinden sonra ilk Cuma namazını burada kılmasıyla camiye çevrilerek Yeni Cuma Camii adını almıştır.

Eser dikdörtgen içine yerleştirilmiş haç şeklindedir.Kubbe kasağı onaltıgen olup onaltı penceresidir.kilisedeki mevcut freskler camiye çevrildiğinde sıva ile kapatılmıştır.Taş ve tuğladan inşa edilen eserin kilise iken kullanılan batı ve güney kapıları camiye çevrildiğinde kapatılmış,sadece kuzey kapısı bırakılmış ayrıca buraya giriş mekanı eklenmiştir.Girişin sağında sonradan eklenen minare yer almaktadır.

5-KÜÇÜK FATİH CAMİİ:

Bahçeçik mahallesinde yer alan bu eser XIV.yüzyılda kilise olarak yapılmış,Trabzon un fethinden sonra camiye çevrilmiştir.Eser doğu-batı yönünde iki taraflıdır.Camiye giriş kuzeyden sağlanmıştır.güney cephesinde mihrap açılmış ve minber eklenmiştir.Günümüze kadar değişik tadilatlar gören cami halen cami olarak kullanılmaktadır.

6-MOLLA SİYAH (NAKİP) CAMİİ:

Pazarkapı mahallesinde yer alan bu cami bazilika planlı XIV.yüzyıl eseri olup fetihten sonra camiye çevrilmiştir.Girişi kuzeye alınarak değişik tadilatlar yapılmıştır.Kitabesi bulunmamaktadır.

7-KEMERKAYA CAMİİ (SARMAŞIKLI CAMİİ):

Kemerkaya mahallesi nde yer alan cami eski bir kiliseden çevrilmiş olup ,iki katlı ve üstü dört omuzlu bir örtüye sahiptir.Caminin doğusundaki eski kilisenin apsisi olduğu gibi durmaktadır.Alt kat dükkan olarak kullanılmaktadır.Caminin mihrabında barok süslemeler hakimdir.Minaresi kuzeydoğu köşesinde ve caminin çatısı üzerinde kısa bir gövde üzerinde yükselmektedir.Mihrabındaki kitabeyi Musa Paşa Camii imam ve mütevelliliği yapmış,alim ve hattat Trabzonlu Mir-zade Hasan Rüşdi yazmıştır.

C—HANLAR:

1-TAŞHAN:

Çarşı mahallesinde Çarşı Camiinin güneyinde yer alan bu hanı Trabzon Mirvilası İskender Paşa'nın (öl.1533) yaptırdığı rivayet edilsede elde kesin bir belge bulunmamaktadır .Hanın kitabeside yoktur.Bütününüyle kare bir plana sahip olan han ,klasik avlulu olup iki katlıdır.Hanın girişi kuzey cephesindedir.Kapıdan girişte bulunan alanın solunda yer alan merdivenle üst kata çıkılmaktadır.Zemin kattaki taş ayakların böldüğü mekanların üzerleri tonozla örtülüdür.Birinci kattaki odaların hepsinde ocak vardır.Cepheleri üç kemerli olan hanın bu kemerlerin oluşturduğu revaklı koridorları vardır.Duvarları kalın ve taştan olan hanın kapısı demirdendir.Taşhan 1890 yılında onarım geçirmiş olup kiremit kaplı olan çatısı beton mozaik olarak değiştirilmiştir.

2-ALACA HAN:

Çarşı mahallesinde yer alan bu han XVIII.yüzyılda yapılmış bir Osmanlı eseridir.Kitabesi yoktur.Kimin tarafından ve hangi tarihte yaptırıldığına dair bir belge yoktur.

Üç katlı iç avlulu olan han ,iyi bir taş işçiliği sergilemektedir.Hanın girişi batı cephesindedir.Girişin sağında aynı yüzyılın eseri Hacı Salih Cami yer almaktadır.Dikdörtgen plana sahip olan Alaca Han etrafı odalarla çevrili revaklı bir avlu ile zemin kattaki depolar ve katlardaki odalardan müteşekkildir.Zemin ve birinci katta kare kesitli,ikinci katta ise yuvarlak kesitli sütunlar yer alır.Bu sütunlar oval ve yayvan kemerlerle birbirine bağlıdır.Han kiremitle örtülüdür.Halen Bakırcı esnafı tarafından kullanılan Alaca Han ın etrafıda diğer birçok tarihi eser gibi yeni yapılarla kuşatılmıştır.

3-GÖN (VAKIF) HANI:

Çarşı mahallesinde Mumhane önünde bulunan bu eser güney cephesindeki camiin giriş kapısında yer alan kitabeye göre 1781-82 yılında Hacı Yahya oğlu Seyyid Hacı Abdullah tarafından cami ile birlikte yaptırılmıştır.Bir avlu etrafında üç katlı odalardan oluşan han kesme taştan yapılmıştır.Katlararası bir taş merdivenle ulaşım sağlanmaktadır.Hanın içinde şadırvanla mescid odası yer alır,hanın kitabesi bulunmaktadır.

D—HAMAMLAR:

1-SEKİZ DİREKLİ HAMAM:

Pazarkapı mahallesinde yer alan bu hamamın kimin tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olarak belli olmamakla beraber Bizans döneminde şehre gelen Selçuklular tarafından yapıldığı iddia edilmektedir.Trabzon un fethini müteakip onarılmıştır.Yüzyıllardır Osmanlının eseri olmuştur,Osmanlı yapısını yansıtmaktadır.Sekiz sütun üzerine oturtulan büyük kubbesiyle dikkati çeken hamamın yanlarında girişte beşik tonozlu bir mekanı

vardır.Kare şeklinde olan sıcaklığın köşelerinde dört küçük halvet yer almaktadır.Soyunma yeriş ahşap olduğundan yıkılmıştır.

2-FATİH HAMAMI:

Hacı Kasım mahallesinde yer alan hamamın kitabesi yoktur,ancak fetihten sonra yapıldığı anlaşılmaktadır.Bugün büyük bir bölümü yıkılmış olan hamamın doğu bölümündeki sıcaklık ayakta kalmıştır.Moloz taşlarla duvarları örülen hamamın tonoz ve kubbeleri tuğladan yapılmıştır.Güney kesimindeki hücre ile oda birleştirilerek ortaya göbek taşı konulmuştur.Hamam günümüzde harap ve ciddi bir onarıma muhtaçtır.

3-İSKENDER PAŞA HAMAMI:

Çarşı mahallesinde Taş Han'ın batısında Çarşı Camiinin güneyinde yer alan bu hamam İskender paşa tarafından yaptırılmıştır.1533 yıllarında yapıldığı tahmin edilmektedir.Dikdörtgen bir plana sahip olan hamam batısı erkeklere doğusu ise kadınlara olmak üzere iki bölümden oluşur. Ortası yüksek kenarlı ve sekizgen bir çatı ile örtülüdür.

Çatı kiremit kaplıdır.Hamamın sıcaklık bölümü ,dört eyvanlı dört hücrelidir.Orta mekan büyük bir kubbe ile örtülüdür.Kadınlar bölümü birbirine bağlı olarak ılıkılık sıcaklık ve soğukluktan oluşmaktadır.Hamamın su deposu içinde ve güney bölümündedir.Hamam çeşitli tadilatlar görmüştür.

4-ÇİFTE HAMAM:

Orta Hisar Mahallesin de yer alan bu hamamın ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.Kalın taş duvarlarla erkekler ve kadınlar için yapılan hamamın erkekler bölümü kare şeklinde bir soyunmalık ılıkılık ve sıcaklık tan oluşmaktadır.Hamamın orijinal kirpi saçakları dikkat çekmektedir.

5-HACI ARİF HAMAMI:

Pazarkapı Mahallesinde Pazarkapı Camiinin güneyinde yer alan bu hamam XVIII.yüzyıl eseri olup dikdörtgen plana sahip dört eyvanlıdır.Hamama halen yıkık durumda bulunan soyunma kısmından girilmektedir.Batı bölümünde ılıkılık ve sıcaklık yer almaktadır.Bu kısım ayaktadır.Sıcaklık köşelerde dört hücre ve dört eyvan vardır.Bu kısım üzeri dokuz kubbe ile örtülüdür.

6-ALACA HAMAM:

Çarşı mahallesinde Alaca hanın yakınında olan bu hamam XVIII.yüzyıl Osmanlı eserlerindedir.Kitabesi yoktur.Planı dikdörtgendir,hamama güney cephesinden girilmektedir.Hamamın ana sıcaklık bölümü büyük bir kubbe ile örtülmüş bunun etrafı sekiz küçük kubbeyle desteklenmiştir.ılıkılık ve külhan bölümü beşik tonozla örtülmüştür.

7-TOPHANE HAMAMI:

Pazarkapı mahallesinde Pazarkapı Camiinin kuzeyinde yer alan bu eserin kitabesi yoktur.Ancak yapısı XVIII.yüzyıl Osmanlı eseri olduğunu ele vermektedir.Hamamın sıcaklık bölümü klasik planlı,dört hücreli,ve dört eyvanlıdır.Giriş batı cephesindedir.Tophane Hamamı halen hizmet vermektedir.

E—DİĞER ESERLER :

1-SOGUK ÇEŞME:

Gülbahar Hatun mahallesinde ,Ülkü ilkokulunun kuzey duvarında bir sokak üzerinde yer alır.Mermer üzerine Kelime- i tevhidi ihtiva eden bir kitabesi bulunmaktadır.

1444 tarihli yapıldığı kaydedilmektedir.Her ne kadar fetihten önce yapılmış olsada Osmanlı çeşmesidir.

2-BEDESTEN:

Çarşı mahallesinde yer alan bu eser,Osmanlı döneminde XV.yüzyılda yapılmış bir ticaret merkezidir.Kareye yakın dikdörtgen bir plan üzerine taş ve tuğlayla inşa edilen bu eserin her cephesinde birer kapısı ve binanın ortasında dört fil ayağı bulunmaktadır.

Ortadaki ana kubbe bu fil ayakları üzerine oturmakta ve etrafındaki kemerlerle desteklenen örtüyü taşımaktadır.Örtüye geçişte Kirpi saçak dikkati çeker .Eserin kalıntısından iki katlı olduğu ve ortasındada bir kuyu bulunduğu anlaşılmaktadır.Bedesten halen marangoz atölyesi olarak kullanılmaktadır.Bedesten Türk mimarisinin mümtaz bir örneğidir.

3-SUFİ ALİ BEY KİTABESİ(SUR KİTABESİ):

Bu kitabe 67x48 cm boyutlarında mermer üzerine sülüsle yazılı olup Fatih Camii nin doğu cephesi duvarında bulunmaktadır.Kale surlarına ait olduğu tahmin edilmektedir.

4-SUR KİTABESİ:

Orta Hisar Mahallesinde Yukarı Hisar Surunun doku cephesinde aşağı yukarı 15-20 metre yükseklikte ve 40x70 cm boyutlarında Köfeki taşına yazılmış iki satırlık kitabedir.Satır başlarından ve ortasından yazılan dökülmeler olduğundan tam metni çıkmamıştır.Surun onarım tarihi olan 1491-92 yılı Sultan Bayezid padişah,Yavuz Selim in ise Trabzon valiliği günlerine rastlamaktadır.Bu sebeple kitabedeki “şah” kelimesinden,bu kelimededen önce Sultan Selim in adının olması gerektiği anlaşılmaktadır.

5-KABAK MEYDAN ŞADIRVANI:

Eskiden Meydan-Garbi veya Kabak Meydanı denilen ve bugün Kavak Meydanı diye anılan yerde XVI.yüzyılda yapılmış olduğu anlaşılan bu şadırvan ,altıgen bir plana sahip altı sütun ve üzeri örten kubbeden ibarettir.Şadırvanın zamanla ongen gövdeli ve kubbe ile örtülü olan su hazinesi yakın zamanda onarılmış ,kiremit kaplı kubbesi bakırla değiştirilmiştir.

6-ORTAHİSAR MUVAKKİTHANESİ:

Orta Hisar mahallesinde Fatih Orta Hisar Camiinin kuzeyinde yer alan bu muvakkithane XIX. Yüzyıl Osmanlı eseridir.Yamuk bir plan üzerine düzgün yontma taşlarla yapılmış küçük bir Osmanlı eseridir.Sokak cepheleri köşelerle hareketlendirilmiş ,her cepheye birer pencere konulmuştur.Çatısı kiremittir.

7-ÇARŞI CAMİİ MUVAKKİTHANESİ:

Çarşı camiinin batısında ve bugünkü şadırvanın bulunduğu yerde yer alan bu muvakkithane ,Trabzon müzesindeki kitabesine göre 1848 yılında Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır.

8-ASKERİ HASTAHANE:

Erdoğdu mahallesinde yer alan askeri hastahane doğu cephesi üzerinde yer alan kitabesine göre haziran 1883 yılında halkında para ve işgücü yardımıyla Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır.Kitabenin 4.satırında hastahanenin "hamidiyye" denmekle meşhur olduğu ifade edilmektedir.Kitabede hastahanenin askerlerin yanında gariplerede hizmet verdiği belirtilmektedir.

9-SEYYİDİ HACI MEHMET ÇEŞMESİ:

Gülbahar Hatun mahallesi Kavak Meydanı caddesi üzerinde Atapark ın kuzey duvarında yer alan bu çeşmenin kitabesinden anlaşıldığına göre 1500 yılında Seyidi Hacı Mehmet tarafından yaptırılmıştır.Kesme taşlardan yapılan çeşme sivri bir kemerli cepheye sahiptir.Çeşmenin aynalığında 146x47 cm boyutlarında mermer üzerine girift bir sülüsle yazılmış kitabesi vardır.

10-İSKENDER PAŞA ÇEŞMESİ (1) :

İskender paşa mahallesinde yer alan İskender paşa Camiinin doğusunda 1519 yılında İskender Paşa tarafından sivri kemerli tek cepheli olarak yapılmış olan bu

çeşme sonradan cumhuriyet döneminde yıkılarak yeniden yapılmışsada tekrar yıkılmıştır.Çeşmenin kitabesi caminin doğusunda Trabzon Belediyesince inşa edilen yeni bir çeşmenin üzerine konulmuştur.

11-İSKENDER PAŞA ÇEŞMESİ (2):

Pazarkapı Mahallesi Hatip Camii Sokak ta Hoca Halil camiinin karşısında yer alan çeşme 1523 yılında İskender Paşa tarafından yaptırılmıştır.Düz cepheli olan ve iki kademeli saçağı olan çeşme yol seviyesinin altında kalmıştır.

12-İSKENDER PAŞA ÇEŞMESİ (3) :

Pazarkapı mahallesinde Sandıkçılar sokak ta bulunan bu çeşme 1553 yılında İskender Paşa adında birisi tarafından yapılmıştır;ancak kitabede adı geçen İskender Paşa Trabzon da camii ve iki çeşme yaptiran ve camii bahçesinde gömülü olan İskender Paşa değildir,çünkü İskender paşa 1533 yılında vefat etmiştir.

13-KETHÜDA-ZADE HACI EMİN AGA ÇEŞMESİ:

1836 DA Kethüda-zade Emin Ağa tarafından yapılan çeşme Çarşı mahallesinde yaptırılmış olup ,1981 yılında belediyece yıktırılmış ve kitabesi müzeye aldırılmışsada sonra bu çeşme Kemer kaya mahallesinde sahil yolu üzerinde yeniden yapılarak eski kitabesi üzerine konmuştur.Günümüzde akmamaktadır.

14-MANASTIR ÇEŞMESİ:

Boztepe Mahallesinde 1 nolu dik sokak ın başında yer alan bu çeşmenin kitabesine göre 1839 yılında bir Osmanlı Rum u olan Hacı Yor Oğlu İstoza nın mahdumu Yorika tarafından yaptırılmıştır.Kare kesitlidir.İki ayak üzerine sivri bir kemer ve aynalık tan ibarettir.Derin haznesi olan bu çeşmenin halen suyu akmaktadır.

15-ABDULLAH PAŞA ÇEŞMESİ:

Ataparkının kuzeyinde Zagnos burcunun doğu cephesi duvarında yer alan Abdullah paşa çeşmesi üzerindeki 18 beyitlik manzum kitabesinden anlaşılacağı üzere1844 yılında Hazinederzade Abdullah Paşa tarafından yaptırılmıştır.Ancak çeşmenin asıl yeri Meydan semtinde (gebr meydanı)dir.Cumhuriyet döneminden önce Meydan dan bugünkü Sosyal Sigortalar Bölge Müdürlüğünün olduğu yere oradanda Hüsnü Göktug adında bir askeri komutan tarafından bugünkü yerine nakledilmiştir.Çeşmenin üçgen alınlığının ortasında Sultan Abdulmecid İn tuğrası ,tuğranın yanlarında kırık dallar ve yanlarda birer rozet bulunmaktadır.Çeşmenin lüle yerinde stilize bir hayat ağacı yer almaktadır.

Çeşme fiziki yapısıyla ve kitabesiyle Trabzon da eşine deha rastlanmayan görkemli eserdir.Çeşme su bağlatılarak akar duruma getirilmiştir.

16-HAFIZ MUHAMMED ÇEŞMESİ:

Esentepe mahallesi Erzurum caddesi üzerinde yer alan çeşme 1882-83 yılında Hafız Mehmed Evliya tarafından annesinin ruhu için yaptırılmıştır.Düzgün yontma taşlarla yapılan çeşme düz kare cepheli ve üçgen alınlıklıdır.Çeşmenin kitabesi vardır.

17-ÇARIKÇI-ZADE HACI İSMAİL ÇEŞMESİ:

Ortahisar Mahallesi ,Refik Cesur caddesi üzerinde 1 nolu Burç sokağın köşesinde ve 42 numaralı evin caddeye bakan duvarında yer alan çeşme Çarıkçı Hacı Mustafa nın oğlu Hacı İsmail efendi tarafından 16 kasım 1883 te yaptırılmıştır.

18-ASKERİ ÇEŞME (1) :

Erdoğdu mahallesindeki Askeri hastahanenin kuzey cephesinde saldı soltu merdivenlerin arsında yer alan bu çeşme,kitabesinden anlaşılacağı üzere 1884 tarihinde Hasan Paşa tarafından hastahane ile yaptırılmıştır.

19-ASKERİ ÇEŞME (2) :

Erdoğdu mahallesindeki Askeri hastahanenin doğu cephesinde yer alan ihata duvarının yola bakan tarafında yer almaktadır.Yontma taşlarla yapılmıştır.Yalağı kırılmıştır.Fatma Hanım tarafından 1884 te yaptırılmıştır.

20-ABDÜLHAMİD LİMAN ÇEŞMESİ:

İskender Paşa mahallesinde Eski Liman caddesinde ki çeşmenin kitabesine göre 1891 de yapılmıştır.Dikdörtgen bir cepheye sahip,iki yarım sütunla üç bölüme ayrılır.Kitabesinde II.Abdülhamid in tuğrası ve 1309 tarihi yazılmaktadır.

21-KIRZADE ÇEŞMESİ:

Gülbahar Hatun Mahallesinde Küçük İmaret mezarlığının köşesinde bulunan çeşme 1899 da Kırzade Hacı İsmail tarafından yaptırılmıştır.Sanat özelliğı yoktur.

22-YAYLIOGLU-BARUTHANE ÇEŞMESİ:

Boztepe Mahallesinde Baruthanenin altında yol üzerinde yer çeşme 15 Eylül 1905 de Yaylıoğlu Ahmed Ağa tarafından yaptırılmıştır.Çeşme halen üçgen alınlığı ile cephesinden bir kısmı hariç toprak altında kalmıştır.Cephenin üçgen alınlığı birkaç kademeli bir silme ile çevrilmiştir.

Ayrıca Trabzon un çeşitli semtlerinde Osmanlı döneminde yapılmış olup,sonradan yıkılan veya tahrip olan çok sayıda çeşme mevcuttur.Bunların kitabeleri koruma altına alınarak Trabzon müzesi,Ayasofya müzesi bahçesinde sergilenmektedir.

Bunlardan birkaçını sayacak olursak;Hayrettin Paşa Çeşmesi Kitabesi,Kulaklı çeşme Kitabesi,Hacı Kasım Çeşmesi Kitabesi,Üçüncüođlu Ömer Ağa Çeşmesi Kitabesi,Osman Paşa sebili Kitabesi,Hazinedarzade Seyyid Osman Paşa Çeşmesi Kitabesi,Kürekçi Bacı Çeşmesi kitabesi,Hacı Hüseyin Ağa Çeşme Kitabesi,Ruşen Ağa Çeşmesi Kitabesi şeklinde sıralayabiliriz.

Trabzon daki Türk Varlığı Osmanlı Öncesine dayanmasına rağmen,Osmanlı Devri Yapıları buradaki Türk varlığının tapusu niteliğindedir.Fakat Bazıları Trabzon'un ikliminden dolayı tahribatlara uğramıştır,Kültür Bakanlığı Trabzon Belediyesi'nin de işbirliğiyle bunları restore etmiştir.Trabzon daki Osmanlı yapılarının tümü günümüzde ibadete veya ziyarete açıktır.

Fatih Sultan Mehmet'in fethettiği,Yavuz Sultan Selim'in Yönettiđi ,Kanuni Sultan Süleyman'ın doğduğu güzel Osmanlı Şehri Tüm tarihsel mirasıyla Türk gençliğini ziyaretine beklemektedir.

*Tarihçi,Yazar

BİBLİYOGRAFYA

- 1-Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler Cilt I,II,III,IV,V,Murat Yüksel,Trabzon,2000
- 2-Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu,Heyet,3-5 Mayıs 2001,Trabzon
- 3-Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 1998,Heyet,Trabzon
- 4-Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası,P.Minas Bijişkyan,Terc.H.D.Andreasyan,İstanbul,1969
- 5-Trabzon Maddesi,İslam Ansiklopedisi,M.C.Şehabettin Tekindađ,Cilt12/1
- 6-Trabzon Tarihi,Şakir Şevket,İstanbul,Tarihsiz
- 7-XV-XVI.Asırlar Osmanlı Medreseleri,Dr.Cahit Baltacı,İstanbul,1976
- 8-Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi,Yılmaz Öztuna,Cilt 8,İstanbul,1983
- 9-<http://www.trabzonrehberi.net/makaleler>,Trabzon'daki Türk Devri Yapılarına Toplu Bakış,Prof.Dr.Haşım Karpuz